

УДК 343.9.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.79>

ШАХРАЙСТВО У СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Гумін О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-8016-945X*

Гумін О.М. Шахрайство у сучасному законодавстві деяких зарубіжних країн.

Протягом останнього десятиліття у науці кримінального права виникла зацікавленість до порівняльно-правових досліджень. Суттєва зміна умов суспільного життя та прагнення дотримуватися принципів, прийнятих народами розвинутих країн, потребує вивчення іноземного досвіду, а часом запозичень із міжнародного права.

Порівняльне дослідження дає можливість виявити та врахувати чужі помилки та досягнення при вирішенні питань про злочинність та караність конкретних діянь, допомагає зрозуміти роль та значення кримінального права як інструменту соціального регулювання.

Останнім часом у науці з'являються порівняльно-правові дослідження норм про майнові кримінальні правопорушення, проте питанням вивчення шахрайства у них приділяється невиваждано мало уваги. У цій статті ми, не претендуючи на вичерпний аналіз, звернемо увагу на найбільш значні відмінності у кримінально-правовій регламентації відповідальності за шахрайство у законодавстві деяких зарубіжних країн.

Жодне суспільство не може існувати без власності, яка, будучи економічною основою, значною мірою визначає політичні, моральні, правові та інші відносини. Згідно з сучасним уявленням про систему соціальних цінностей, право власності розцінюється як найбільше із соціальних благ особистості. Отже, посягання цього блага є, у сенсі, посяганнями на особистість.

Серед кримінальних правопорушень проти власності особливе місце посідає шахрайство. Незважаючи на те, що в кількісному відношенні шахрайські посягання поступаються крадіжкам та грабежам, за темпом зростання кількості зареєстрованих випадків вчинення шахрайства цей вид кримінального правопорушення значно випереджає інші правопорушення проти власності.

Особливістю зарубіжного законодавства є наявність поряд із загальною нормою про відповідальність за шахрайство розгорнутої системи спе-

ціальних розпоряджень про відповідальність за шахрайство на фінансових ринках, у сфері страхування, кредитування, обігу справжніх предметів, товарів та послуг.

Ключові слова: шахрайство, міжнародне законодавство, кримінальне правопорушення, відповідальність.

Humin O. Fraud in the modern legislation of some foreign countries.

Over the past decade, the science of criminal law has become interested in comparative legal studies. A significant change in the conditions of social life and the desire to adhere to the principles accepted by the peoples of developed countries requires the study of foreign experience, and sometimes borrowings from international law.

Comparative research makes it possible to identify and take into account other people's mistakes and achievements when solving questions about criminality and the punishment of specific acts, helps to understand the role and significance of criminal law as a tool of social regulation.

Recently, comparative legal studies of norms on property criminal offenses have appeared in science, but they pay unjustifiably little attention to the study of fraud. In this article, without pretending to be an exhaustive analysis, we will pay attention to the most significant differences in the criminal law regulation of liability for fraud in the legislation of some foreign countries.

No society can exist without property, which, being the economic basis, largely determines political, moral, legal and other relations. According to the modern idea of the system of social values, the right to property is regarded as the greatest of the social benefits of an individual. Therefore, encroachments on this good are, in a sense, encroachments on personality.

Fraud occupies a special place among criminal offenses against property. Despite the fact that in quantitative terms, fraudulent offenses are inferior to theft and robbery, in terms of the growth rate of the number of registered cases of fraud, this type

of criminal offense is significantly ahead of other offenses against property.

A feature of foreign legislation is the presence, along with the general norm on liability for fraud, of an extensive system of special orders on liability for fraud on financial markets, in the field of insurance, lending, circulation of real objects, goods and services.

Key words: fraud, international law, criminal offense, responsibility.

Постановка проблеми. Міжнародне законодавство встановлює єдині стандарти охорони державної та приватної власності від шахрайства. Виняток становлять небагато країн, які зберегли «соціалістичний» підхід до вирішення цієї проблеми. Зокрема КК Республіки Ємен містить дві норми про шахрайство. Глава V «Злочини, що посягають на громадську власність та національну економіку», розділ I «Злочини, що посягають на громадську власність» містить статтю ст. 171 «Шахрайство, що призвело до заподіяння шкоди громадській власності», в якій встановлює відповідальність за відміну іншої особи шляхом обману до дій, що завдає шкоди громадській власності, з метою отримання або надання третій особі незаконної майнової вигоди. У свою чергу розділ VI «Злочини, що посягають на приватну та особисту власність» ст. 196 Шахрайство - передбачає відповідальність за відміну іншої особи шляхом обману до дій, що завдають шкоди приватній чи особистій власності, з метою отримання чи надання третій особі незаконної майнової вигоди [6].

При цьому зауважимо, що позбавлення волі як вид покарання допускається лише у разі шахрайського посягання на громадську власність.

Автор ставить собі за **мету** розглянути особливості шахрайства у сучасному законодавстві деяких зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. Найпоширенішим у Європі поняття шахрайства міститься у німецькому законодавстві. Параграф 263 КК ФРН передбачає покарання для того, хто «з наміром доставити собі чи третій особі протиправну майнову вигоду заподіює шкоду майну іншого шляхом введення його в оману або підтримання в ньому помилки, видаючи хибні факти за справжні, спотворюючи чи приховуючи істину» (тобто заподіює з корисливою метою шляхом обману майнових збитків) [3].

Кваліфікованими видами шахрайства закон визнає випадки, якщо виконавець:

1. діє у вигляді промислу або є членом банди, яка організувалася для постійного вчинення підробки документів чи шахрайства;

2. завдає майнової шкоди у великому розмірі або діє з наміром за допомогою шахрайства поставити велику кількість людей у небезпеку;

3. ставить іншу особу у стан економічної потреби;

4. зловживає своїми повноваженнями або своїм становищем, перебуваючи на посаді посадовця;

5. фальсифікує настання страхового випадку, якщо з цією метою він чи інша особа підпалює річ, що має значну вартість, або повністю чи частково руйнує її за допомогою підпалу, або топить корабель, або садить його на мілину.

З об'єктивного боку шахрайство є складним причинно-наслідковим ланцюжком. Починається цей ланцюжок із обману.

У сучасному розумінні обман полягає в приховуванні чи спотворенні фактів, оскільки факти помилковими не можуть бути. Факт визначається як об'єктивне пізнаване обставина. «Майбутні факти» не існують, обман щодо таких фактів – це обман щодо умов їх настання надалі, найчастіше обман у намірах. Наміри, переконання, мотиви поведінки та інші психічні факти шахрая чи іншої особи можуть бути фактами в сенсі § 263 КК ФРН, «оцінка» ж фактом не є, тому що «оцінка має свою основу в суб'єктивному і не є об'єктивною обставиною, що пізнається»⁴⁵. Так, хибна реклама може розглядатися як шахрайський обман, лише коли вона не є «оцінкою», але містить обман щодо фактів. Обман може виявлятися у дії чи бездіяльності. Дія включає як словесний обман, і введення в оману шляхом здійснення певних вчинків. Обман шляхом бездіяльності можливий за наявності правового обов'язку повідомити чи роз'яснити будь-що [3].

Обман повинен призвести до помилки особи, причому йдеться саме про причинний зв'язок між обманом та оману. У випадку, коли особа стала жертвою помилки не через обман, відповідальність за використання чужої помилки не настає, якщо в особі немає обов'язку розвіяти цю помилку (тобто немає обману шляхом бездіяльності).

Карається не тільки введення в оману, але й підтримання цього стану в об'єкта, коли шахрай своєю поведінкою посилює вже оману, продовжує її або зміцнює.

Помилка має спричинити «розпорядження майном». «Розпорядження» у кримінальному праві тлумачиться ширше, ніж у праві цивільному, включає розпорядження у зобов'язальних відносинах і може відбуватися у формах дії, дозволу та утримання від дії. Останній вид розпорядження майном має місце, наприклад, у разі, коли шахрай з метою уникнути задоволення вимоги хибно стверджує, що у потерпілого минув термін позовної давності на цю вимогу. Розпорядженням щодо майна може бути і державний акт, наприклад, у разі процесуального шахрайства, що полягає в тому, що особа «за допомогою хибних тверджень обдурить суддю», і суддя «за допомогою свого рішення щодо майна завдасть шкоди стороні, що програла».

Розпорядження має спричинити майнові збитки, які полягають у зменшенні майнових благ.

Майнові збитки визначаються як різниця між ціною майна до і після кримінального правопорушення. Навіть створення загрози майновим інтересам може бути визнано шахрайством, оскільки об'єктивна (ринкова) оцінка майна, поставленого в небезпеку, зменшується (хоча формально його ціна і залишається незмінною), і власник фактично не в змозі реалізувати набуте право або може зробити це важко. Збитку повинна відповідати вигода, що купується шахраєм, яка суб'єктивується в законі у вигляді корисливої мети (намір особи збагатитися або збагатити іншу особу). Намір у разі не є єдиним чи переважним мотивом дій винного.

Достатньо, щоб кримінальне правопорушення було вчинено з прямим умислом.

Таким чином, основними особливостями шахрайства німецького типу є:

- а) широке розуміння обману;
- б) широке розуміння шкоди;
- в) широке розуміння корисливої мети.

Досліджуючи розвиток норм про шахрайство у праві інших країн, можна назвати поступове наближення зазначених норм до німецької моделі.

Загальна норма про шахрайство (§ 263 КК ФРН) доповнена спеціальними нормами (§ 264 – отримання субсидії шляхом обману; § 265 – страховий обман), а також спеціалізованими нормами, які поширюють кримінально-правову заборону на дії, що не охоплюються поняттям шахрайства – комп'ютерне шахрайство; § 264а – фондовий обман; § 265а – зловживання з автоматами; § 265б – кредитний обман) [3].

Норма про комп'ютерне шахрайство сформульована в КК ФРН (§ 263а) таким чином: «хто, діючи з наміром отримати для себе або третьої особи майнову вигоду, завдає шкоду майну іншої особи, впливаючи на результат обробки даних шляхом неправильного створення програм, використання неправильних або неповних даних, шляхом використання даних – карається позбавленням волі терміном до п'яти років чи грошовим штрафом» [3].

При комп'ютерному шахрайстві немає обману, зате є неправомірний вплив на процес обробки даних. Комп'ютер не можна обманути, оскільки він позбавлений психіки. Ввести оману можна людину, але не неживий предмет. До появи в КК ФРН цієї норми

Більшість цих норм введено до КК Першим та Другими законами про боротьбу з господарською злочинністю відповідно у 1976 та 1986 р.р. комп'ютерне шахрайство не тягло відповідальності через відсутність обману. Не можна було застосувати і норму про крадіжку, оскільки найчастіше це кримінальне правопорушення має на меті придбання безготівкових грошей, які не є предметом крадіжки. Відсутність обману характерна і для зловживань з автоматами (телефон-авто-

мат, автомат-турнікет у метро, торговий автомат тощо).

Отримання субсидії шляхом шахрайства (§ 264) охоплює випадки оманного отримання платежів із громадських коштів на основі федеральних чи земельних норм або по праву Європейського Співтовариства підприємствами або організаціями, коли ці платежі здійснюються без зустрічного ринкового виконання зобов'язань та повинні слугувати потребам економіки країни. Обман при цьому може полягати в наступному: 1) надання неправильних або неповних даних про факти, що мають значення для отримання субсидії для себе чи будь-кого іншого; 2) створення необізнаності для особи, яка надає субсидії, про значущі для видачі субсидії факти на суперечність відповідним правовим розпорядженням; 3) використання у субвенційному процесі свідоцтва про надання субвенційних прав або значимих для видачі субсидії відомостей, отриманих на підставі неправильних чи неповних даних.

Відповідальність за отримання субсидії шляхом шахрайства суттєво посилюється у трьох випадках: 1) необґрунтованого отримання грошової субсидії у великому розмірі особою, яка діє з корисливих спонукань або за допомогою підроблених чи фальшивих документів; 2) зловживання при шахрайському отриманні субсидії своїми повноваженнями посадової особи або службовим становищем загалом; 3) використання допомоги посадової особи, яка зловживає своїми повноваженнями або службовим становищем загалом.

У Кримінальному Кодексі Голландії відповідальності за шахрайство у сфері страхування присвячено дві статті. Відповідно до ст. 327 особа, яка шляхом майстерного прийому вводить в оману страховика щодо обставин, що належать до страхування, змушуючи його укласти договір, який він би не уклав, або який би він уклав на інших умовах, якби знав справжній стан справ, підлягає строку тюремного ув'язнення більше одного року або штрафу п'ятої категорії. А відповідно до ст. 328 особа, яка з метою отримати незаконний дохід для себе або когось іншого на шкоду страховику підпалює або підриває власність, застраховану від пожежі, або яка з аналогічною метою топить судно або знищує літак, який був застрахований, або якщо його власність на борту або вантаж були застраховані, садить судно на міліну або приводить його до аварії корабля, або яке з аналогічною метою знищує, робить непридатним або ушкоджує судно, підлягає строку тюремного ув'язнення не більше чотирьох років або штрафу п'ятої категорії [4].

Німецький кримінальний закон у нормі «про страхове шахрайство» (§ 265) встановлює відповідальність для того, хто річ, застраховану від

краху, пошкодження, завдання збитків її споживчим властивостям, втрати або крадіжки, руйнує, ушкоджує, зменшує споживчі властивості, вкриває або передає іншій особі.

Широкий перелік шахрайських дій передбачено в Англії. Шахрайство (fraud) в англійському праві представлено як єдиного злочину. Ця назва поєднала кілька самостійних злочинів (deception offences). Закон про крадіжку 1968 передбачає відповідальність за придбання майна шляхом обману та отримання грошової вигоди шляхом обману. Закон про крадіжку 1996 р. встановив відповідальність за обман, який спричинив здійснення фінансових операцій на рахунках кредитних організацій. Крім того, з шахрайством безпосередньо пов'язані норми про помилкову звітність та зловживання з документами.

За кримінальним законодавством Франції шахрайство є обман фізичної чи юридичної особи шляхом використання вигаданого імені, вигаданої посади або шляхом використання обманних дій для того, щоб спонукати особу на шкоду собі або третім особам передати кошти, цінності або якість майно, надати послугу або надати будь-який документ, що містить зобов'язання чи звільнення від зобов'язання. Цю дефініцію слід оцінити позитивно, оскільки у ній досить докладно визначені методи скоєння протиправного діяння, його мети, і навіть коло потерпілих осіб [2].

Карається шахрайство п'ятьма роками тюремного ув'язнення та штрафом у 2,5 млн. франків.

До обтяжливих обставин належать:

- 1) вчинення шахрайства представником державної влади;
- 2) вчинення шахрайства особою, яка незаконно виступає як представник державної влади;
- 3) вчинення шахрайства особою, яка звертається за допомогою до населення з метою емісії цінних паперів або з метою збору коштів для надання гуманітарної чи соціальної допомоги;
- 4) вчинення шахрайства на шкоду особі, особливо безпорадності якої, обумовлена її віком, хворобою, фізичним недоліком, психічним дефектом чи станом вагітності, очевидна чи відома виконавцю;
- 5) вчинення шахрайства організованою бандою.

Кваліфіковане шахрайство карається тюремним ув'язненням на строк до семи років та штрафом у 5 млн. франків.

У французькому кримінальному праві виділяються також дії, що примикають до шахрайства. До них, зокрема, належать шахрайське зловживання та шахрайський обман.

Шахрайське зловживання є використанням стану невігластва, малоліття, психічної неповноцінності іншої особи з метою її примусу до будь-якої дії або бездіяльності, які для нього

дуже не вигідні. Таким чином, основна відмінність шахрайського зловживання від шахрайства полягає в особливій вразливості жертви злочину. Карається дане діяння трьома роками тюремного ув'язнення та штрафом 2,5 млн. франків.

Згідно зі статтею 313-5 КК Франції, шахрайським обманом є дії особи, яка, знаючи, що вона абсолютно не в змозі заплатити або вирішивши не платити, здійснює одне з таких діянь:

- 1) велить подати собі напої чи харчові продукти у ресторані чи кафе;
- 2) велить надати собі і дійсно займає одну або кілька кімнат у закладі, що здає кімнати в оренду (наприклад, в готелі), якщо термін проживання не перевищив 10 днів;
- 3) велить обслужити себе пальним або мастилами, якими йому заповнюють робочі ємності автомобіля;
- 4) велить везти себе в таксі [2].

Цей вид шахрайства карається шістьма місяцями ув'язнення та штрафом у 50 тис. франків.

Кримінальний кодекс Іспанії, ухвалений 1995 р. і який набрав чинності з 24 травня 1996 р., у розділі Злочини проти власності та соціально-економічного порядку містить главу IV під назвою «Про обманне присвоєння чужого майна». У трьох відділах цієї глави сформульовано склади шахрайства, необґрунтованого присвоєння та незаконного обману, пов'язаного з електрикою та іншими елементами [1].

Висновки. Шахрайство, як структурний елемент «біловоротничкової» і загальнокримінальної корисливої злочинності належить до досить поширених посягань на майнові відносини, про що свідчить детальна регламентація відповідальності за цей вид кримінальних правопорушень у законодавстві практично всіх зарубіжних країн. Особливістю зарубіжного законодавства є наявність поряд із загальною нормою про відповідальність за шахрайство розгорнутої системи спеціальних розпоряджень про відповідальність за шахрайство на фінансових ринках, у сфері страхування, кредитування, обігу справжніх предметів, товарів та послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія. ОБК. 2017. 284 с.
2. Кримінальний кодекс Французької Республіки. ОБК. 2017. 348 с.
3. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB). URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf.

4. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б.В. Волженкин; пер. с англ. И.В. Мироновой. Изд. 2-е. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. С. 401–412.
5. Харитонов О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: наук.-практ. посібник. Харків: Права людини, 2018. 344 с.
6. Penal Code. URL: <https://www.adjd.gov.ae/sites/Authoring/AR/ELibrary%20Books/E-Library/PDFs/Penal%20Code.pdf>.